

פרק רביעי

אבל הדברים שחייב המאמין לבטוח בהם על הבורא יתעלה, כוללים אותם שני מינים. אחד מהם, דברי העולם הזה, והשני, דברי העולם הבא. ודברי העולם הזה יחלקו לשני חלקים. אחד מהם, עניני העולם לתועלות העולם הבא. ועניני העולם לתועלות העולם הזה, השני, עניני העולם לתועלות העולם הבא. תועלות גופו בלבד, והשני, תועלות טרפו וסבות הונו ומיני קניינו, והשלישי, תועלות בני ביתו ואשתו וקרוביו ואוהביו ואויביו, ומי שהוא למעלה ממנו ולמטה ממנו מפתות בני אדם.

ועניני העולם לתועלות העולם הבא יחלקו לשני חלקים. אחד מהם, חובות הלבבות והאברים שהוא מתיחד בהן לבדו, ואין מעשהו יוצא בהן להנאת זולתו ולא להזקו, והחלק השני, חובות האברים אשר לא יוכל לעשותם אלא בהשתתפות זולתו עמו בפעל ובהפעל, כצדקה וגמילות חסדים ולמוד החכמה ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע.

ועניני העולם הבא יחלקו לשני חלקים. אחד מהם, הגמול הראוי, והשני, שהוא מחסד הבורא יתעלה על החסידים והנביאים לעולם הבא.

והנה כל הדברים שבטוחים בהם על הבורא יתברך, שבעה חלקים. אחד מהם, עניני גוף האדם בלבד, והשני, עניני הונו וסבות טרפו, והשלישי, עניני אשתו ובניו וקרוביו ואוהביו ואויביו, והרביעי, חובות הלבבות והאברים שהוא מתיחד בתועלתו והזקתו, והחמישי, חובות האברים שתועלתו והזקתו מתעברות אל זולתו, והששי, גמול העולם הבא אשר יהיה כפי המעשה בעולם הזה, והשביעי, גמול העולם הבא אשר יהיה מהבורא יתברך על דרך החסד על סגלתו ואוהביו, כמו שכתוב (תהלים לא, ו): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם".

וכיון שפרשתי ההקדמות אשר בעבורן יתכן הבטחון מן הבטח באלהים יתעלה, יש עלי לסמוך להן פרוש אפני ישר הבטחון בכל אחד מהשבעה דברים, אשר בהם יבטח כל בוטח על אלהים ועל זולתו, אחד אחד.

ואמר בפרוש החלק הראשון מהם, והוא בעניני גוף האדם בלבד, והם חיייו ומותו וטרף מזונו למחיתו ומלבושו ודירתו ובריאותו וחליו ומדותיו. ואפני הישר בבטחון על אלהים בכל ענין מהם, שישליף את נפשו בהם להליכות הגזר, אשר גזר לו הבורא מהם, ותבטח נפשו באלהים יתברך, וידע, כי לא יגמר לו מהם אלא מה שקדם בדעת הבורא שהוא הנכון לעניניו בעולם הזה ובעולם הבא ויותר טוב לאחריתו, ושהנהגת הבורא לו בכלם שוה, אין לשום בריה בהם עצה ולא הנהגה אלא ברשותו וגזרתו ודינו. וכמו שאין בידי הברואים חיייו ומותו וחליו ובריאותו, כן אין בידים טרף מזונו וספוקו ולבושו ושאר עניני גופו.

ועם ברור אמונתו, כי ענינו מסור אל גזרות הבורא יתעלה, ושפחירת הבורא לו היא הבחירה הטובה, הוא חייב להתגלגל לסבות תועלותיו, ולבחור הטוב כנראה לו מן הענין, והאלהים יעשה מה שקדמה בו גזרתו.

והדומה לזה, כי אדם, אף על פי שקצו ומדת מייו קשורים בגזרת הבורא יתברך, יש על האדם להתגלגל לסבות החיים במאכל ובמשתה ומלבוש ובמעון כפי צרכו, ולא יניח את זה על האלהים, שיאמר: אם קדם בגזרת הבורא שאחיה, ישאיר נפשי בגופי מבלי מזון כל ימי חיי, ולא אטרח בבקשת הטרף ועמלו. וכן אין ראוי לאדם להכנס בסכנות בבטחונו על גזרת הבורא, וישתה סמי המוות, או שישכח בעצמו להלחם עם הארי והחיות הרעות

ללא דחק, או שישליך עצמו בים או באש, והדומה לזה ממה שאין האדם בטוח בהן ויספן בנפשו. וכבר הזהירנו הכתוב מזה במה שאמר (דברים ו, טז): "לא תנסו את יי אלהיכם כאשר נסיתם במסרה", כי איננו נמלט בזה מאחד משני דברים.

או שימות ויהיה הוא הממית את עצמו, והוא נתבע על זה כאלו המית זולתו מבני אדם, אף על פי שמותו על הדרך הוא בגזרת האלהים וברשותו. וכבר הזהירנו, שלא להמית שום אדם בשום גלגול, באמרו (שמות כ, יא): "לא תרצח", וכל אשר יהיה המומת קרוב אל הממית, יהיה הענש יותר ראוי, כמו שכתוב (עמוס א, יא): "על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו". וכן מי שהמית את עצמו יהיה ענשו גדול בלי ספק, מפני שמשלו בזה כעבד, שצוהו אדוניו לשמור מקום לזמן ידוע, והזהירו שלא יפרד ממנו עד שיבא שליח אדוניו אליו. וכן שראה שבושש השליח לבא, נפרד מן המקום קדם בואו, וקצה עליו אדוניו והענישו ענש גדול. וכן הממית את עצמו יוצא מעבודת האלהים אל המרותו, בהכנסו בסכנת המות.

ועל פן אתה מוצא שמואל עליו השלום אומר (שמואל א טז, א): "איך אלך ושמע שאול והרגני", ולא נחשב לו לחסרון בבטחונו על האלהים, אף היתה התשובה מאלהים לו במה שמונה כי זריזותו בזה משבחת, ואמר לו (שמואל א טז, ב): "עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח ליי באתי", ושאר הענין. ואלו היה זה קצור בבטחונו, היתה התשובה אליו (דברים לב, טז): "אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא", או הדומה לו, כמו שאמר למשה עליו השלום, עת שאמר לו (שמות ט, י): "כי כבד פה וכבד לשון אנכי: מי שם פה לאדם או מי ישום אדם או חרש או פקח או עור". ואם שמואל, עם תם צדקתו, לא הקל להכנס בסבה קטנה מסבות הסכנה, אף על פי שהיה נכנס בה במצות הבורא יתברך, כשאמר (שמואל א טז, א): "מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי", כל שכן שיהיה זה כמנהג מזולתו, מבולתי מצות הבורא יתעלה.

או שינצל בעזרת הבורא יתברך לו, ויאבדו זכיותיו ויפסיד שכרו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בזה הענין (שבת לב, א): "לעולם אל יעמד אדם במקום סכנה ויאמר שעושין לו נס, שקמא אין עושין לו נס, ואם עושין לו נס, מנפין לו מזכיותיו", ואמר יעקב אבינו עליו השלום (בראשית לב, יא): "קטנתי מכל החסדים", ואמר המתרגם בפרושו: "זערן זכותי מכל חסדין ומכל טבון".

וכמו שאמרנו בחיים ובמות, פן נאמר בחיוב תביעת סבות הבריאות והמזון והמלבוש והדירה, והמדות הטובות, ולהרחיק שפנגדן, עם ברור אמונתו כי הסבות אין מועילות אותו בזה כלום אלא בגזרת הבורא יתברך, כאשר יש לבעל האדמה לחרש אותה ולנקותה מן הקוצים ולזרעה ולהשקותה, אם יזדמנו לו מים, ויבטח על הבורא יתברך להפרותה ולשמרה מן הפגעים, ותרכה תבואתה, ויברך אותה הבורא, ואין ראוי לו להניח האדמה מבלי עבודה וזריעה בבטחונו על גזרת הבורא שתצמיח האדמה בלתי זרע שקדם לו. וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצויין לחזר על הטרף בהם עם הבטחון באלהים כי הטרף בידו ורשותו, ושהוא ערב בו לאדם ומשלימו לו באיזו סבה שירצה, ואל יחשב כי הסבה תועילהו או תזיקהו מאומה.

ואם יבוא לו טרפו על פנים מאפני הסבות אשר התעסק בהן, ראוי לו שלא יבטח על הסבה ההיא, וישמח בה, ויוסיף להחזיק בה, ויטה לבו אליה, כי יחלש בטחונו באלהיו. אף אין ראוי לו לחשב כי תועילנו יותר ממה שקדם בדעת הבורא, ואל ישמח בהדבוקו בה וסבבו עליה, אף יודה הבורא אשר הטריפו אחר יגיעתו, ולא שם עמלו וטרחו לריק, כמו

שְׁכַתוֹב (תהלים קכח, ב): "יִגִיעַ כְּפִיךְ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ".

וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָה מִמֵּי שְׁנוֹתַי לְחַבְרוֹ מֵה שֶׁגָזַר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחַר כֵּן יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. וְיֹתֵר אֲנִי תָמָה מִמֵּי שֶׁקִּבַּל טְרַפוֹ עַל יְדֵי אַחַר, מִכֶּרֶח לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְסָהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ.

וְאִם לֹא יְבוֹאֵהוּ הַטָּרְף עַל הַפְּנִים אֲשֶׁר סָבַב עֲלֵיהֶם, אֲפָשֶׁר שֶׁטָּרְף יוֹמוֹ כְּבָר קָדָם אֶצְלוֹ וְהוּא בְּרִשׁוֹתוֹ, אוֹ שֶׁבָּא לוֹ עַל פְּנֵים אַחֲרָיִם.

וְעַל אֵיזָה פְּנִים שִׁיְהִיָּה, רָאוּי לוֹ לְהִתְעַסֵּק בְּסִבּוֹת, וְאֵל יִרְפָּה מַחֲזֵר עֲלֵיהֶן, כְּשֶׁהֵן רְאוּיֹת לְמַדוּתָיו וְלִגְוֹפּוֹ וְלִאֲמוּנָתוֹ וְלְעוֹלָמוֹ, כְּאֲשֶׁר קִדְמָתִי, וַיִּבְטַח עִם זֶה עַל אֱלֹהֵי, שֶׁלֹּא יַעֲזְבֵהוּ וְלֹא יִרְפָּהוּ וְלֹא יִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (נחום א, ט): "טוֹב יִי לְמַעוֹז בְּיוֹם צָרָה וַיִּוָּדַע חוֹסֵי בּוֹ".

וְכֵן נֹאמַר בְּעֵינֵי הַבְּרִיאוֹת וְהַחֲלִי, כִּי עַל הָאָדָם לְבַטַּח בְּבוֹרָא בְּזֶה, וְלִהְשֵׁתְדֵל בְּהַתְמַדָּת הַבְּרִיאוֹת בְּסִבּוֹת אֲשֶׁר מְטַבְּעֵן זֶה, וְלְדַחוֹת הַמַּדְוָה בְּמָה שֶׁנֶּהְיָ לְדַחוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁצָּוָה הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה (שְׁמוֹת כ"א, ט): "וְרָפָא יִרְפָּא", מִבְּלִי שִׁיִּבְטַח עַל סִבּוֹת הַבְּרִיאוֹת וְהַחֲלִי שֶׁהֵן מוֹעִילוֹת אוֹ מִזִּיקוֹת, אֲלֵא בְּרִשׁוֹת הַבּוֹרָא.

וְכֹאֲשֶׁר יִבְטַח בְּבוֹרָא, יִרְפָּאֵהוּ מְחֲלָיו בְּסִבָּה וּבְלִתֵּי סִבָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קז, ט): "יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם". וְאֲפָשֶׁר שֶׁיִּרְפָּאֵהוּ בְּדַבַּר הַמִּזִּיק הַרְבֵּה, כְּמוֹ שֶׁיִּדְעֵת מַעֲנֵן אֲלֵי־שֵׁעַ בְּמִים הַרְעִים, שֶׁרָפָא הַזָּקֵם בְּמַלַּח (מְלָכִים ב, ט), וְכֵן (שְׁמוֹת טו, כה): "וַיִּוָּרְהוּ יִי עֵץ וַיִּשְׁלַף אֶל הַמַּיִם", וְאֲמָרוּ הַקְּדָמוֹנִים (בְּמַדְרַשׁ תְּנַחֲוּמָא שֵׁם) שֶׁהָיָה עֵץ שֶׁל הַרְדּוֹפְנִי, וְכְמוֹהוּ (ישעיה לח, כא): "יִשְׂאוּ דְבַלְתַּי תְּאֲנִים וַיִּמְרְחוּ עַל הַשְּׁחִין וַיַּחֲיוּ". וְכֵן יִדְעֵת מֵה שֶׁהָיָה מַעֲנֵן אֲסָא כְּשֶׁבְטַח עַל הַרוֹפְאִים וְהִנִּיחַ בְּטַחוֹנוֹ בְּאֱלֹהִים בְּחֲלָיו, מֵהַמוֹסֵר וְהַתּוֹכַחַה לוֹ, וְאָמַר הַפְּתוּב (איוב ה, יח): "כִּי הוּא יִכְאִיב וַיַּחְבֹּשׁ יִמְחַץ וַיִּדּוֹ תִרְפִּינָה".

וּפְרוּשׁ הַחֲלֵק הַשְּׁנִי, וְהוּא עֵינֵי קִנְיָי הָאָדָם וְסִבּוֹת טְרַפוֹ וְאֲפָנֵי עֵסְקָיו בְּמַסְחָר וּמְלָאכָה וְהַלִּיכוֹת הַדְּרָכִים וּמְנוּי וּשְׂכִירוֹת וּפְקִידוֹת, וְעִבּוּדַת הַמְּלָכִים וְגִזְבוּרוֹת וְקִבְלוֹנוֹת וְאֲמָנָה וְסִפְרוֹת, וּמִינֵי הַעֲבוּדוֹת וְהַלִּיכוֹת הַמְּדַבְּרוֹת וְהַיָּמִים, וְהַדּוֹמָה לָזֶה מִמָּה שֶׁמִּתְעַסְקִין בּוֹ לְקַבֵּץ מִמּוֹן וְלַהֲרִיב מוֹתְרֵי הַמַּחִיָּה, אֲפָנֵי יִשָּׁר הַבְּטַחוֹן בָּהֶם עַל הָאֱלֹהִים, שִׁיִּתְעַסֵּק בְּמָה שֶׁזָּמַן לוֹ הַבּוֹרָא מֵהֶם לְצַרְךָ סְפוּקוֹ וּמְזוֹנוֹ וְלַהֲגִיעַ אֵל מֵה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דִּי מִן הָעוֹלָם.

וְאִם יִגְזַר לוֹ הַבּוֹרָא בְּתוֹסֶפֶת עַל זֶה, תְּבוֹאֵהוּ מִבְּלִי טְרַח וַיִּגְיַעַה, כְּאֲשֶׁר יִבְטַח עַל הָאֱלֹהִים בָּה, וְלֹא יִרְבֶּה לְחַזֵּר עַל הַסִּבּוֹת, וְלֹא יִסְמֹךְ עֲלֵיהֶן בְּלָבוֹ. וְאִם לֹא יִגְזְרוּ לוֹ יוֹתֵר מִן הַמְּזוֹן, אִם הָיוּ מִשְׁתַּדְּלִים כָּל אֲשֶׁר בְּשָׂמִים וּבְאַרְצֵי הַחוֹסִיף עָלָיו, לֹא הָיוּ יְכוּלִים בְּשׂוֹם פְּנִים, וְלֹא בְּשׂוֹם סִבָּה. וְכֹאֲשֶׁר יִבְטַח בְּאֱלֹהִים, יִמְצָא מְנוּחַת לְבוֹ וְשְׁלוֹת נַפְשׁוֹ כִּי לֹא יַעֲבִרְנוּ חֲקוֹ אֶל זוּלָתוֹ, וְלֹא יִקְדִים וְלֹא יֵאָחַר מַעֲתוֹ הַנִּגְזָר לוֹ בּוֹ.

וַיֵּשׁ שֶׁמְנַהֵג הַבּוֹרָא טְרַפֵּי רַבִּים מִבְּנֵי אָדָם עַל דִּי אִישׁ אֶחָד מֵהֶם, לְהַבְחִין בְּזֶה עֲבוּדָתוֹ לְאֱלֹהִים מֵהַמְרוֹתוֹ, וַיִּשְׁעִים אֶת זֶה מִן הַסִּבּוֹת הַחֲזָקוֹת שֶׁבְּסִבּוֹת הַנְּסִיּוֹן וְהַהֲסָתָה לוֹ, כְּמַלְךְ שֶׁהוּא מְטַרֵּף חִילוֹ וְעֵבְדָיו, וְכֵן הַשְּׂרִים וְרוֹאֵי הַמְּלָךְ וְהַסְּגָנִים, אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם כְּתוּת מַעֲבָדֵיהֶם וְשִׁמְשִׁיָּהֶם וּפְקִידֵיהֶם וְנָשִׁים וְקְרוֹבִים, וּמִשְׁתַּדְּלִים בְּעִבּוּרָם לְחַזֵּר עַל סִבַּת קְבוּצַת הַמְּמוֹן מִפְּנֵים טוֹבִים וְרָעִים.

וְהַסְּכָל מֵהֶם יִטְעָה בְּשִׁלְשָׁה פְּנִים.

אֶחָד מֵהֶם בְּקַבְצוֹ הַמְּמוֹן, כִּי הוּא לוֹקַח מֵה שֶׁגָזַר לוֹ הַבּוֹרָא לְקַחְתּוֹ עַל פְּנִים מְגִנִּים וְרָעִים. וְאֵלוֹ הֵיָה מִבְּקֶשׁ אוֹתוֹ עַל אֲפָנָיו, הֵיָה מַגִּיעַ אֶל חֲפָצוֹ וְרָצוֹנוֹ, וְהֵיָה מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ עֵינֵן תּוֹרָתוֹ

ועולמו, ולא היה חסר לו ממה שגזר הבורא מאומה.

והשני, כי הוא חושב שכל מה שהגיע אליו מן הממון הוא טרף מזונו, ולא יבין כי הטרף מתחלק לשלשה חלקים: אחד מהם, טרף מזונו, והוא כלכלת גופו בלבד, והוא המבטח מן האלהים לכל אשר בו רוח חיים עד תכלית ימיו. והשני, טרף מזון זולתו, מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם, ואיננו מבטח מן האלהים לכל הברואים, אלא לסגלה מהם בתנאים מיוחדים, והוא מקרה מזדמן בעת אחת, ואין מזדמן בעת אחרת, כפי שמחייבות הליכות דיני הבורא מן החסד והמשפט. והשלישי, טרף קנין, והוא הממון אשר אין בו תועלת לאדם, והוא שומר עליו ונוצר אותו, עד אשר יורישנו לזולתו או שיאבד ממנו. והסכל יחשב כל אשר גזר לו הבורא מן הממון, שהוא טרף מזונו וכלכלת גופו, והוא ממהר אליו ומשתדל עליו, ואפשר שיקבצנו לבעל אשתו אחריו, ולהורגו, ולגדול שבשונאיו.

והשלישי, שהוא נותן הטרפים לבעליהם, כמו שגזר להם הבורא על ידו, והוא זוכר טובתו להם בהם, כאלו הוא הטרפים בהם וכלכל אותם, והתחסד בהם עליהם, ורוצה שיודוהו וישבחוהו הרבה עליהם, ושיעבדוהו בעבורם, ויתגאה, ויגבה וירום לבבו, ויניח הודאתו עליהם, ויחשב שאם היה מונע אותם מהם היו נשארים אצלו, וכי לולא הוא, היו נפסקים טרפיהם. והוא העני, אשר יגע לריק בעולם הזה ויפסיד שכרו לעולם הבא.

והמשכיל נוהג בשלשת הפנים על הדרך הנכונה לתורתו ולעולמו, ובטחוננו במה שיש ביד האלהים מטרפו וקנינו יותר חזק מבטחוננו במה שיש בידו מהם, מפני שאינו יודע, אם הוא טרף מזון או טרף קנין, ויגיע לכבוד העולם הזה ואל הגמול הטוב בעולם הבא, כמו שאמר במזמור (תהלים קיב): "הללויה אשרי איש ירא את יי", עד סופו.

ויש מבני אדם כתות שאינם משתדלים לקנות הממון ולהרבות ממנו, אלא לאהבת הכבוד מבני אדם, ולעשות להם שם, ואין מספיק להם ממנו שום דבר, וזה סכלות מהם בסבת הכבוד בעולם הזה ובעולם הבא. וגורם להם זה מה שרואים מפי הארץ לאנשי הממון, וכבודם להם, לחמדם מה שיש אצלם ולמשך מאשר בידם.

ואלו השכילו והבינו כי אין ביכלתם ולא בכחם לא לתת ולא למנע אלא למי שגזר לו הבורא אצלם, לא היו מקוים לזולתו, ולא היה ראוי אצלם לכבוד אלא מי שיחדהו הבורא במעלות משבחות, ראוי בעבורן לכבוד הבורא יתעלה, כמו שכתוב (שמואל א ב, ו): "כי מכבדי אכבד".

ומפני שסכלו עמי הארץ בכבדם בעלי הממון בסבות הכבוד, הוסיף להם הבורא סכלות בסבות בקשותם, ונפלו בהשתדלות גדולה ויגיעה רבה כל ימיהם, והניחו מה שהיו חייבין להשתדל בו ולמהר אליו מהשלים חובות הבורא אשר עליהם, ולהודות על טובותיו אצלם, ותהיינה בקשותם יותר קרובות אליהם בדרך הזה בלי ספק, כמו שאמר הכתוב (משלי ג, טו): "ארץ ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד", ואמר (דברי הימים א כט, יב): "והעשר והכבוד מלפניך".

ויש שימצא בכלל מבקשי הממון מי שיגיע ממנו אל תכלית תאוותו בדרך הסבות אשר זכרנו, ומהם מי שיגיע אליו בדרך הירשה והדומה לזה, ויחשב, כי הסבות חייבו לו את זה, ולולא הן, לא היה מגיע אליו ממנו כלום, ומשבח הסבה מבלעדי המסבב.

וכמה הוא דומה בזה לאדם שהוא במדבר, הכביד עליו הצמא, ומצא מים שאינם מתוקים בבור אחד, ושמח בהם שמחה גדולה, ורוה מהם. וכאשר הלך מעט, ומצא מעין נובע מים מתוקים, דאג על מה שקדם משתותו המים הראשונים ורוותו מהם. וכן בעל הממון

שהגיע אליו בסבה ידועה, אלו היתה נמנעת הסבה ההיא ממנו, היה משיג אותו בסבה אחרת, כאשר הקדמנו, וכמו שאמר (שמואל"א יד, ו): "כי אין ליי מעצור להושיע ברב או במעט".

וממה שראוי לבוטח על האלהים בטרפו, כשיתעכב ממנו הטרף יום מן הימים, שיאמר בלבו, כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידועה, ולא הוציאני אליו לפנייהם ולא לאחרייהם, הוא שמעכב ממני בו טרפי לעת ידוע ויום ידוע, לדעתו מה שהוא טוב לי. וכן כאשר יבואו טרפו מצמצם, לא יותר על מזונו מאומה, ראוי לו לחשב בלבו ולומר: אשר הכין לי מזוני בשדי אמי בתחלת עניני כפי צרכי ודי כלפלי יום יום, עד אשר המיר אותו לי בטוב ממנו, ולא הזיק לי בואו בצמצום מאומה, כן לא יזיק לי בוא הטרף הזה, אשר העתיק אותי אליו עתה, בצמצום כפי צרכי, עד תכלית ימי מאומה. ויהיה נשכר על זה, כמו שאמר הבורא על אבותינו במדבר, שענינם היה כזה (שמות טו, ד): "ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו", ואמר (רמיה ב, א): "הלך וקראת באזני ירושלים לאמר, לכתף אחרי במדבר בארץ לא זרועה".

וכן אם יבואו טרפו בסבה מבלי סבה, ומקום מבלי מקום, ועל ידי איש מבילתי איש אחר, יאמר בלבו: אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה ומדה מבלי שאר הצורות והתכונות והמדות לתקנת עניני, הוא בחר לי שיבוא טרפי על הפנים המפיקים לעניני מבלי שאר הפנים. ואשר הוציאני אל העולם הזה במקום ידוע, ועל ידי שני אישים ידועים מבלי שאר אישי העולם, הוא בחר לי בו טרפי בארץ ידועה ועל ידי איש ידוע, שם אותו סבה לטרפי לטוב לי, כמו שאמר הכתוב (תהלים קמח, יז): "צדיק יי בכל דרכיו".

אבל פרוש החלק השלישי, והם עניני אשתו ובניו ובני ביתו וקרוביו ואוהביו ואויביו ומידעיו ומכיריו, ואשר למעלה ממנו ואשר למטה ממנו מפתות בני אדם, אפני ישר הבטחון על האלהים בהם, כאשר אספר, והוא, שאין אדם נמלט מאחד משני דברים. שיהיה נכרי, או שיהיה בתוך משפחתו וקרוביו.

ואם יהיה נכרי, יהיה צוותו באלהיו בעת השתוממותו, ויבטח עליו בגרותו. ויעלה על לבו גרות הנפש בעולם הזה, וכי אנשי הארץ כמו גרים בה, כמו שאמר הכתוב (ויקרא כה, כג): "כי גרים ותושבים אתם עמדי". ויחשב בלבו, כי כל מי שיש לו קרובים בו, עד זמן מעט ישוב נכרי, בודד, ולא יועילהו קרוב ולא בן, ולא יתחבר עמו אחד מהם.

ויחשב אחר כך בהסתלקות כבד משאם וחובותם וצרכיהם מעליו, ויחשב זה טובה מטובות הבורא עליו, מפני שאם יהיה רודף אחר עניני העולם וצרכיו, תהיה יגיעתו יותר קלה עליו מבלי אשה ובנים, וחסרונם מנוחה לו וטובה. ואם יהיה מבקש עניני אחריתו, יהיה לבו יותר רק ופנוי בעת התבודדותו מבלי ספק.

ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל ההרים, כדי שיפנו לבותם לעבודת אלהים. וכן היו הנביאים בזמן הנבואה יוצאים ממעונותיהם ומתבודדים לחובות הבורא עליהם, כמו שידעת מענין אליהו עם אלישע שנאמר עליו (מלכים"א יט, ט): "שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר". וכן שרמז לו אליהו במעט רמז, הבין אותו ואמר (מלכים"א יט, ט): "אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך", ואמר (מלכים"א יט, כא): "וילך אחרי אליהו וישרתהו".

ואמרו על אחד מהפרושים שנקנס למדינה אחת להורות את יושביה עבודת האלהים, וימצאם לובשים צבע אחד במלבושיהם ותכשיטיהם, וראה קבריהם אצל פתחי בתיהם,

ולא רָאָה בִּינֵיהֶם אִשָּׁה. וְשָׂאל אוֹתָם עַל זֶה, וְאָמְרוּ לוֹ: מַה שָּׂאָנוּ לִבְשִׁים צָבַע אַחַד, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נֶכֶד הָעֵנִי מִן הָעֹשִׁיר, וְשֶׁלֹּא יִבֵּא הָעֹשִׁיר לְהַתְגַּאוֹת וּלְהַתְפַּאֵר בְּעֶשְׂרוֹ, וְיִבֵּא הָעֵנִי לְהַתְבֹּאוֹת אֶצֶל עַצְמוֹ, וְשִׂדְמָה עֲנִינֵינוּ עַל הָאֲדָמָה כְּעֲנִינֵינוּ תַּחְתֶּיהָ. וְנֹאמַר עַל אַחַד מֵהַמְלָכִים, שֶׁהִיא מִתְעַרֵּב בֵּין עַבְדָּיו וְלֹא הִיא נֶכֶד בִּינֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא נוֹהֵג מִנְהַג הַשְּׂפִלוֹת בְּתַכְשִׁיטָיו וּבְמַלְבוּשָׁיו. וּמַה שֶּׁשָּׂמְנוּ קְבוּרוֹת מִתֵּינוּ אֶצֶל פְּתֻחֵינוּ, כְּדֵי שְׂנוּכַח מֵהֶם וְנִהְיֶה נְכוֹנִים לַמֶּנֶח, וְנִזְמִין לְנוּ הַצְּדָה הַמְּגַעַת אוֹתָנוּ לְמָקוֹם הַמְּנוּחָה. וּמַה שֶּׁרָאִיתָ שֶׁפָּרְשָׁנוּ מִן הַנְּשִׂים וְהַבָּנִים, דַּע, כִּי יַחְדָּנוּ לָהֶם קְרִיָּה קְרוֹבָה מְכָאן, כְּשִׂיִּצְטָרֵךְ אַחַד מֵמֵנוּ אֶל דְּבַר מִדְּבָרֵיהֶם, יִלַּךְ אֲלֵיהֶם וְיִשְׁלִים צְרָכּוֹ וְיִשׁוּב אֵלֵינוּ, מִפְּנֵי שֶׁרָאִינוּ בָּמָה שִׂיִּכְנַס עֲלֵינוּ מִטְרַדַּת הַלֵּב, וְרַב הַהֶפְסֵד, וְגִדְל הַיְגִיעָה וְהַטְרַח בְּקִרְבָּתָם, וְהַמְּנוּחָה מִכָּל זֶה בְּהַרְחָקָתָם, לְבַחַר בְּעֲנִינֵי הָעוֹלָם הַבָּא וּלְמַאֵס בְּעֲנִינֵי הָעוֹלָם הַזֶּה.

וְיִטְבוּ דְבָרֵיהֶם בְּעֵינֵי הַפְּרוֹשׁ, וְיִבְרַךְ אוֹתָם וְיִאֲשֶׁרֵם בְּעֲנִינֵם.

וְאִם יִהְיֶה הַבוֹטָח בְּאֱלֹהִים בַּעַל אִשָּׁה וּקְרוֹבִים וְאוֹהֲבִים וְאוֹיְבִים, יִבְטַח בְּאֱלֹהִים בְּהַצְלָתוֹ מֵהֶם, וְיִשְׁתַּדֵּל לְפָרַע מַה שֶּׁחָיַב לָהֶם, וְלַעֲשׂוֹת חֲפְצֵיהֶם, וְלִהְיוֹת לְבוֹ שְׁלֵם עִמָּהֶם, וְיִרְךָ יְדוֹ מִהַזְקָתָם, וְיִסְבֵּב עַל מַה שֶּׁיִּהְיֶה טוֹב לָהֶם, וְיִהְיֶה נֶאֱמָן בְּכָל עֲנִינֵיהֶם, וְיִזְרַם אֶפְנֵי תוֹעֵלוֹתָם בְּעֲנִינֵי הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרָא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (וַיְקַרָּא יְיָ, יח'): "וְאֶהְבֵּת לְרַעַף כְּמוֹךָ", וְאָמַר (וַיְקַרָּא יְיָ, ט): "לֹא תִשָּׂא אֶת אַחִיךָ בְּלִבְבְּךָ", לֹא לִיחַל הַגְּמוּל מֵהֶם, וְלֹא לְקַדֵּם אֶצְלָם, וְלֹא מֵאֲהַבְתוֹ בְּכַבּוּדָם וּשְׂבָחָם, וְלֹא לְהַשְׁתַּרֵּר עֲלֵיהֶם, אֶךְ לְקַיֵּם מִצְוֹת הַבּוֹרָא וּלְשַׂמֵּר בְּרִיתוֹ וּפְקוּדָיו עֲלֵיהֶם. כִּי מִי שֶׁתִּהְיֶה דַּעְתּוֹ בְּעֲשׂוֹתוֹ חֲפְצֵיהֶם עַל אַחַד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזָּכְרָנוּ תַּחֲלָה, לֹא יִשְׁיַג רְצוֹנוֹ מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִיגַע לְרִיק, וְיִפְסִיד שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִם הוּא נוֹהֵג בְּזֶה לַעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבְדוּ, יַעֲזֹרֵם הָאֱלֹהִים לְגַמֵּל אוֹתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִשִּׁים בְּפִיהֶם שִׁבְחוֹ וְיִגְדֵּל עֲנִינּוֹ בְּעִינֵיהֶם, וְיִגִיעַ אֶל הַגְּמוּל הַגְּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָאֱלֹהִים לְשַׁלְמֹה (מְלָכִים א, ג, יא): "וְגַם אֲשֶׁר לֹא שָׂאֵלְתָּ נִתְתִּי לָךְ גַּם עֶשֶׂר גַּם כְּבוֹד".

וְאִם אֶפְנֵי בְטָחוֹנוֹ עַל אֱלֹהֵיוּ בְּעֲנִינֵי מִי שֶׁהוּא לְמַעַלָּה מִמֶּנּוּ וּמִי שֶׁהוּא לְמַטָּה מִמֶּנּוּ מִכַּתּוֹת בְּנֵי אָדָם, הַפְּנִים הַיְשָׁרִים לוֹ, כְּשִׂיִּבֵּא אוֹתוֹ הַצָּרֵךְ לְבַקֵּשׁ חֲפֵץ מִמִּי שֶׁהוּא לְמַעַלָּה מִמֶּנּוּ אוֹ לְמַטָּה מִמֶּנּוּ, שִׂיִּבְטַח בּוֹ עַל אֱלֹהֵיוּ, וְיִשְׁיַמֵּם סָבָה בְּהַשְׁלֵמְתוֹ, כְּאֲשֶׁר יִשִּׁים עֲבוֹדַת הָאֱרֶץ וְזָרִיעָתָהּ סָבָה לְטָרְפוֹ. וְאִם יִרְצֶה לְהַטְרִיפוֹ מִמֶּנּוּ, יִצְמַח הַזָּרַע וְיִפְרָה וְיִרְבֶּה, וְאִין לְהוֹדוֹת הָאֱרֶץ עַל זֶה, אֶךְ הַהוֹדָאָה לְבוֹרָא לְבַדּוֹ. וְאִם לֹא יַחְפֹּץ הָאֱלֹהִים לְהַטְרִיפוֹ מִמֶּנּוּ, לֹא תִצְמִיחַ הָאֱרֶץ, אוֹ תִצְמִיחַ וְיִקְרָה הַצְּמַח פָּגַע, וְאִין לְהִאֲשִׁים הָאֱרֶץ.

וְכֵן כְּשִׂיִּבְקֵשׁ מֵאֶחָד מֵהֶם חֲפֵץ, שִׂיִּהְיֶה אֶצְלוֹ הַחֲלָשׁ וְהַחֲזָק מֵהֶם שְׁוֶה בְּעֲשׂוֹתוֹ, וְיִבְטַח בְּהַשְׁלֵמְתוֹ עַל הָאֱלֹהִים יִתְבַּרֵךְ. וְאִם יִשְׁלַם עַל יְדֵי אַחַד מֵהֶם, יוֹדֶה הַבּוֹרָא יִתְבַּרֵךְ אֲשֶׁר הַשְּׁלִים חֲפָצוֹ, וְיוֹדֶה לְמִי שֶׁנַּעֲשָׂה עַל יְדוֹ עַל לְבוֹ הַטּוֹב לוֹ, וְשֶׁהַבּוֹרָא הִבִּיא תוֹעֵלָתוֹ עַל יְדוֹ. וּבִידוּעַ, שֶׁאִין הַבּוֹרָא מְגַלְגֵּל טוֹבָה אֶלָּא עַל יְדֵי הַצְּדִיקִים, וּמַעֲט הוּא שֶׁמִּתְגַּלְגֵּל הַפְּסֵד עַל יְדֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוֹרִים לְבָרְכָה (בְּבֵא בְתָרָא קִיט, א): "מְגַלְגֵּלִין זְכוֹת עַל יְדֵי זַפְאֵי וְחוֹבָה עַל יְדֵי חַיִּיב", וְאָמַר הַכְּתוּב (מִשְׁלֵי יב, כא): "לֹא יֵאָנֶה לְצַדִּיק כָּל אֶן". וְאִם לֹא יִשְׁלַם לוֹ עַל יְדֵיהֶם, אֵל יִאֲשִׁימֵם וְאֵל יִתְלֶה בָּהֶם קִצּוֹר, אֶךְ יוֹדֶה לְאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ הַטּוֹב בְּזֶה, וְיִשְׂבַּחֵם כְּפִי שִׂיִּדַע מִהַשְׁתַּדְּלֵם לַעֲשׂוֹת חֲפָצוֹ, אֶךְ עַל פִּי שֶׁלֹּא נִשְׁלַם כְּרָצוֹנוֹ וְכְרָצוֹנָם לוֹ.

וְכֵן יִנְהַג בְּמִידַעְיוֹ וְאוֹהֲבָיו, וּבְמִי שֶׁנִּשְׂאָ וְנוֹתֵן עִמָּהֶם, וְשִׁמְשִׁיו וְשִׁתְּפָיו.

וְכֵן אִם יִבְקֵשׁ מִמֶּנּוּ מִי שֶׁלְּמַעַלָּה מִמֶּנּוּ אוֹ שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ חֲפֵץ, יִסְבֵּב לַעֲשׂוֹתוֹ בְּכָל לְבוֹ, וְיִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁלִימוֹ בְּמִצְפּוֹנוֹ, אִם יִזְדַּמֵּן לוֹ, וְיִהְיֶה מִי שֶׁמִּבְקָשׁוֹ רָאוּי לְהַשְׁתַּדֵּל לוֹ בּוֹ, וְאַחַר כֵּן יִבְטַח עַל הָאֱלֹהִים בְּהַשְׁלֵמְתוֹ. וְאִם יִשְׁלִימֵהוּ עַל יְדוֹ, וְיִשְׁיַמֵּהוּ סָבָה לְטוֹבַת זוּלָתוֹ, יוֹדֶה

על זה. ואם ימנע ממנו, ולא יזדמן לו לעשותו, אל יאשים נפשו, יודיע את חברו שלא קצר, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.

אבל עניני אויביו וחומדיו ומבקשי רעתו, יבטח בעניניהם על הבורא יתעלה, ויסבל חרפתם, ואל יגמול להם כפעלם, אף יגמלם חסד ויעשה להם כל מה שיוכל לעשותו מן הטוב, ויזכר בלבם שתועלתו ונזקו ביד הבורא יתעלה. ואם יהיו סבה להזיקו, יחשב עליהם טוב, ויחשד את עצמו ומעשיו ברע הקדמותיו אצל אלהיו, ויתחנן אל האלהים, ויבקש מלפניו לכפר עונותיו, ואז ישובו אויביו לאהבתו, כמו שאמר החכם (משלי טו, ז): "ברצות יי דרכי איש גם אויביו ישלם אתו".

ופרוש החלק הרביעי בעניני חובות הלבבות והאברים שהאדם מתיחד בתועלות ונזקם, וזה, כצום וכתפלה וכסכה וכלולב וכציצית ושמירת השבת והמועדים, והמנע מן העברות, וכל חובות הלבבות אשר לא תעברנה אל זולתו, ותועלותיו ונזקו מיוחדות בו מבלי שאר בני אדם, אפני ישר הבטחון בכלם על האלהים יתברך מה שאני מבאר אותו, ומאלהים אשאל להורות אותי האמת ברחמי.

והוא, כי מעשי העבודה והעברה לא יתכנו לאדם כי אם בהקבץ שלשה דברים. האחד, הבחירה בלבד ומצפוננו, והשני, הפונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו, והשלישי, שישתדל לגמור המעשה באבריו הנראים ויוציאהו אל גדר המעשה. ומה שאינו נעלם ממנו בהם, כבחירת העבודה והעברה, והפונה וההסכמה על המעשה, הבטחון על האלהים בזה טעות וסכלות, כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו, כמו שכתוב (דברים ל, ט): "ובחרת בחיים", ולא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעברה, אלא בסבות שהם חוץ לנו, מזדמנות בקצת העתים ונמנעות בקצתם.

ואם יבטח על האלהים בבחירת עבודתו, ויאמר: לא אבחר ולא אכון לעשות כלום מעבודת הבורא, עד שיבחר לי הטוב ממנה, כבר תעה מדרך הישרה, ומעדו רגליו מאפני הנכונה, כי הבורא יתברך כבר צננו לבחר במעשי העבודה ולכון אליה בהשתדלות והסכמה ובלב שלם לשמו הגדול, והודיענו, שהוא אפני הנכונה לנו בעולם הזה ובעולם הבא.

ואם יזדמנו הסבות, ויתכן גמר המעשה בעבודתו אשר קדמה בחירתנו בה, יהיה לנו השקר הגדול על הבחירה בעבודה, ועל הפונה לעשותה, ועל השלמת מעשיה באברים הנראים. ואם ימנע מן האברים גמר המעשה, יהיה לנו שכר הבחירה והפונה, כאשר זכרנו כמה שקדם, וכן הענש על העברה.

והפרש שבין עבודת הבורא ושאר מעשי העולם בענין הבטחון באלהים יתברך, שאשר עניני העולם לא נגלו לנו אפני הטוב והרע בסבה מן הסבות מבלעדי שאריתם, ולא אפני ההפסד והרע בקצתם בלתי קצתם, כי לא עמדנו על איזו מלאכה מן המלאכות שטובה לנו, ויותר ראוייה לבקשת הטרף והבריאות והטוב, ולא באיזו סחורה, ובאיזו דרך, ובאיזה מעשה מן המעשים העולמיים נצליח כשנתגלגל בהם. ומן הדין עלינו שנבטח באלהים בבחירתה והשלמתה לעזרנו על מה שיש בו טובתנו, אחר שנתגלגל עליהם ונתחנן אליו להעיר לבבנו לבחירת הטובה והראוייה לנו מהם.

אבל עבודת הבורא יתברך איננה כן, מפני שכבר הודיענו אפני הנכונה בה, וצננו לבחר בה, ונתן לנו היכלת עליה. ואם נתחנן אליו בבחירתה, ונבטח עליו בהראותנו אפני הטוב לנו, נהיה תועים בדברינו וסכלים בבטחוננו, מפני שכבר קדמה הודעתו אותנו דרכי העבודה, אשר יועילנו בעולם הזה ובבא, כמו שאמר (דברים ו, כד): "ויצננו יי לעשות את כל החקים האלה ליראה את יי אלהינו לטוב לנו כל הימים", ואמר בגמול העולם הבא (דברים ו, כה):

"וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמָר לַעֲשׂוֹת".

ועוד, כי ענייני העולם, יש שתשוב הסבה המשפחת מגנה והמגנה משפחת, אף העבודה והעברה אינם פן, כי המגנה והמשפח מהם לא יעתק מענינו ולא יתחלף לעולם.

אבל מה שראוי לבטח עליו הוא גמר מעשה העבודה, אחר בחירתה בלב שלם ונאמן, והסקמה והשתדלות בבר לבב, וכונה לשמו הגדול, ובזה אנחנו חייבין להתחנן אליו לעזר אותנו בו ולהורות אותנו עליו, כמו שכתוב (תהלים כה, ה): "הַדְרִכֵּנִי בְּאֲמֹתָי וְלִמְדֵנִי", ואמר (תהלים קיט, לה): "הַדְרִכֵּנִי בְּנִתְיָב מִצֹּתֶיךָ", ואמר (תהלים קיט, לו): "הַדְרִכֵּנִי בְּחַרְתֵּיךָ", ואמר (תהלים קיט, לא): "דַּבְּקֵתִי בְּעֲדוֹתֶיךָ יְיָ אֵל תְּבִישֵׁנִי", ואמר (תהלים קיט, מג): "וְאַל תִּצַּל מִפִּי דָבָר אֶמֶת עַד מָאֵד כִּי לְמִשְׁפָּטֶיךָ יִחְלָתִי".

וכל זה ראיה, שבחירתו היתה במעשה העבודה, אף התפלל אל האלהים על שני דברים. אחד מהם, ליחד לבבו ולחזק בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבבו ועיניו, כמו שאמר (תהלים פו, יא): "יַחַד לִבִּי לִירְאָה שְׁמֹךְ", "גַּל עֵינַי וְאֲבִיטָה נִפְלְאוֹת מַתּוֹרְתֶיךָ" (תהלים קיט, יח), "הַעֲבֵר עֵינַי מִרְאוֹת שְׁוֹא" (תהלים קיט, לז), "הִט לִבִּי אֶל עֲדוֹתֶיךָ" (תהלים קיט, לו), והדומה להם. והשני, לחזק אבריו על השלמת המעשים בעבודתו, והוא מה שאמר (תהלים קיט, לה): "הַדְרִכֵּנִי בְּנִתְיָב מִצֹּתֶיךָ", "סַעֲדֵנִי וְאִנְשֵׁעָה" (תהלים קיט, קיז), והרבה כמוהו. ואני עתיד לבאר אפני מפסדי החלק הזה, ואפני השלמתו, והדרך הנכונה בו, בעזרת השם.

אבל פרוש החלק החמישי, והוא חובות האברים אשר תועלתם ונזקם מתעברים אל זולתו, כצדקה, והמעשר, ולמוד החכמה, וצוות בטוב, והזהר מהרע, ולהשיב האמנות, ולהסתיר הסוד, ולדבר טוב, ולעשות הטוב, וכבוד אבות, והשבת הרשעים אל האלהים, והורות בני אדם דרכי טובתם, ולחמל ענייהם, ולרחם עליהם, ולסבל חרפתם כשמעיר אותם אל העבודה ומיחל אותם ומיראם בגמול ובענש.

אפני ישר הבטחון בזה, שיהיה האדם צופן בלבבו כל המעשים האלה והדומה להם, ויבחר עשותם ויסבב אליהם, כפי מה שהקדמנו בחלק הרביעי מחיוב הבחירה עלינו להתקרב אל האלהים בלבד, לא לקנות שם וכבוד ביניהם, ולא לקנות הגמול מהם, ולא להשתרר עליהם. ואחר כך יבטח על האלהים בהשלמת המעשה שפון לעשותו מהם, כפי מה שהוא רוצה בו ממנו, אחרי שיסבב עליו, ויזהר כפי וכלתו בכל זה להסתירו ממי שאין צריך לו להודיע, כי בהיותו נסתר, יהיה שכרו יותר גדול ממה שיהיה אם יהיה נודע.

ומה שלא יוכל להסתירו, יזכר בו השרש אשר הקדמנו, כי התועלת והנזק לא יהיה מן הברואים, כי אם ברשות הבורא יתברך.

וכאשר יגלגל הבורא על ידו מצוה, יחשב בלבו כי היא טובה מאת הבורא יתעלה שהטיב בה אליו, ואל ישמח בשבח אותו בני אדם עליה, ואל יחפץ בכבודם בעבורה, ויביאהו זה להתגאות במעשהו, ויפסיד לבו וכונתו לאלהים, ויפסיד מעשהו ויאבד שכרו. ואני עתיד לבאר זה בשערו, בעזרת השם.

אבל פרוש החלק הששי, והוא בגמול העולם הזה והעולם הבא, אשר יהיה האדם ראוי לו במעשה הטוב בעולם, הוא, שהגמול על שני פנים: גמול בעולם הזה בלבד, וגמול בעולם הבא בלבד. ויש שיהיו ראויים שניהם על מעשה אחד, ולא פרש לנו באור זה באר היטב. אף ערב הבורא לעמו גמול כולל על מעשה כולל, ולא חלק הגמול על העבודות בעולם, כמו שעשה בענש על העברות בעולם, כמו שפרש המעשים שעושיהם חייבין סקילה, שרפה, הרג, וחינק, ומלקות ארבעים, ומיתה, וזרת, ותשלומי כפל, ותשלומי ארבעה וחמשה, ונזק שור, בור, ושו, ואש, ונותן מום באדם, ושולחת יד במבשיו, והמוציא שם

רע, והדומה לזה. אבל גמול העולם הבא וענשו לא פרש מהם הנביא מאומה בספרו בעבור כמה פנים.

מהם, כי צורת הנפש בלעדי הגוף אינה ידועה אצלנו, כל שכן מה שתתענג בו או תצטער בענין ההוא, אף פרש אותו למי שהיה מבין הענין הזה, כמו שאמר ליהושע (זכריה ג, ז): "ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה". ולא יהיה זה בעוד נפשו קשורה בגופו, אבל רמז למה שיהיה אחר המוות, שתשוב הנפש בצורת המלאכים בענין פשיטותה ודקותה ועזבה להשתמש בגופה, כשתזדכך ותזוהר, והיו מעשיה טובים בעולם הזה.

ומהם, שגמול העולם הבא וענשו היה מקבל אצל עמי הארץ מהנביאים, ומשכל אצל החכמים, והניחו לזכרו בספר, כמו שהניחו לזכר הרבה מפרוש המצוות והחובות, מפני שסמכו על הקבלה.

ומהם, שהעם היו מן הסכלות ומעוט ההבנה שאיננו נעלם ממה שפיתוב בתורה, ונהג הבורא עמהם מנהג האב החומל על בנו הקטן כשהוא רוצה ליסרו בנחת ולאט, כמו שכתוב (הושע יא, א): "כי נער ישראל ואהבהו". והאב כשרוצה ללמד את בנו בנערותו החכמות אשר יעלה בהם אל המעלות העליונות, אשר לא יבינו הנער בעת ההיא, אלו היה מפיס אותו עליהן ואומר לו: סבל יגיעות המוסר והלמוד, בעבור שתעלה בהן אל המעלות החמודות, לא היה סובל את זה ולא שומע אליו, מפני שאין מבין אותו. וכאשר ייעדהו על זה במה שהוא ערב לו מיד, ממאכל ומשתה ומלבוש נאה ומרפפת נאה, והדומה לזה, ויועדהו במה שיצער אותו מיד, מרעב ועירם ומלקות והדומה להם, וישב דעתו על מה שיבטח עליו מן הראיות המרגשות והעדיות הגלויות האמתיות, יקל עליו לסבל יגיעות המוסר ולשאת טרחו. וכאשר יגיע לימי הבחירות ויחזק שכלו, יבין הענין הכבד אליו במוסרו, ויכון אליו, ותמעט בעיניו הערבות אשר היה רץ אליה בתחלת עניניו, והיה זה לחמלה עליו.

וכן הבורא יתברך יחל עמו והפחידם בגמול וענש ממהרים, מפני שיידע כי העם כפאשר תקנו לעבודה תגל מעליהם סכלותם בגמול העולם הבא וענשו, ויכוננו בעבודה אליו, ויתנהגו בה עדין. וכן נאמר בכל מה שבספרים מהגשמות הבורא יתברך.

ומהם, שגמול העולם הבא אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב בלבד, אף יהיה ראוי מן האלהים בשני דברים אחר המעשה הטוב.

האחד, שיוהר בני האדם עבודת הבורא יתעלה, וינהיגם לעשות הטוב, כמו שכתוב (דניאל יב, א): "ומצדיקי הרבים כפוכבים לעולם ועד", ואמר (משלי כד, כח): "ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברפת טוב". וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקתו אל גמול צדקתו וגמול אמונתו לבו וסבלו, יהיה ראוי לגמול העולם הבא אצל הבורא. והשני, חסד מאלהים ונדבה וטובה, כמו שכתוב (תהלים סב, א): "ולף אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו".

והעלה בזה, כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר, לא יהיה שקול בטובה אחת מן טובות הבורא יתברך עליו בעולם הזה, כל שכן אם יהיה לו חטא, ואם ידקדק הבורא עם האדם בתביעת הודאת הטובה, יהיה כל מעשהו נכחד ונשקע בקטנה שבטובות הבורא עליו. ומה שיהיה מגמול הבורא לו אינו מגיע לו על מעשהו, אלא הוא מחסד הבורא עליו. אף הענש בשני העולמים הוא באמת ובדין וחוב שחייב בו האדם, אלא שחסד הבורא יתגבר עליו בשני העולמים, כמו שכתוב (תהלים סב, א): "ולף אדני חסד", "והוא רחום יכפר עון ולא ישחית" (תהלים עח, לח).

ומהם, כי המעשה הטוב מתחלק לשני חלקים: ממונו נסתר, אין משקיף עליו זולת הבורא, כחובות הלבבות והדומה להם, וממונו נראה על האברים, איננו נסתר מן הברואים, והן המצות הנראות על האברים. והבורא יתברך גומל על המעשה הנראה על האברים בגמול נראה בעולם הזה, וגומל על המעשה הצפון והנסתר בגמול נסתר, והוא גמול העולם הבא. ועל פן זכרו דוד עליו השלום במלה שמורה על הענין, כמו שאמר (תהלים לא, ט): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך". וכן דרך הענין הנראה והנסתר כדרך הגמול.

והראיה על זה, כי האל יתעלה ערב לעמו על העבודה הנראית על האברים גמול נראה מהר בעולם הזה, והוא המפרש בפרשת אם בחקותי. וכן ערב להם על העברות הנראות הגלויות ענין נראה מהר בעולם הזה, לפי שאין להמון העם אלא מה שראה מהמעשים, לא מה שנסתר, והוא מה שאמר (דברים כט, כח): "הנסתרת ליי אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם", ואמר הפתוב (ויקרא כ, ט): "ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא, ושמותי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו". אך העבודות והעברות הצפונות בלב, דין גמולן על הבורא יתברך בעולם הזה ובעולם הבא, על פן הניח הספר פרוש גמול העולם הבא.

ומהם, כי הגמול והענין הנזכרים בספר, דבר הנביא בגמול העולם הזה וענישו לאנשי העולם, ומפני שהיה יהושע בן יהוידק בעולם המלאכים, אמר לו (זכריה ג, ט): "ונתת לך מהלכים בין העמדים האלה", כי זה דרך היחול וההפחדה, שיהיה פראוי לאמן ולמקום. ואתה הבן.

ומהם, שגמול העולם הבא אין תכליתו אלא להדבק באלהים ולהתקרב אל אורו העליון, כמו שכתוב (ישעיה נח, ח): "והלך לפניך צדקך כבוד יי יאספך", ואמר (דניאל יב, א): "והמשפילים יזהירו כזהר הרקיע", ואמר (איוב לג, ט): "לאור באור החיים". ולא יגיע אליו אלא מי שרצה הבורא בו, ורצון הבורא שרש הגמול, כמו שכתוב (תהלים לו, ו): "כי רגע באפיו חיים ברכונו", ואמר בפרשת אם בחקותי רמזים שמוזרים על הרצון מאלהים, והוא מה שאמר (ויקרא כו, יא): "ולא תגעל נפשי אתכם", ואמר (ויקרא כו, ט): "ופניתי אליכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם".

והבטחון על האלהים במה שיעד בו הצדיקים מגמול העולם הזה והעולם הבא על העבודה שישלמהו למי שראוי לו, וכן ישלם הענין למי שראוי לו, מן הדיון על המאמין, ובטחוננו על האלהים בזה מהשלמת האמונה באלהים, כמו שכתוב (בראשית טו, ו): "והאמן ביי ויחשבה לו צדקה", ואמר (תהלים כז, א): "לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים".

ואין ראוי לבטח על מעשהו הטוב, ויבטיח נפשו בגמול העולם הזה והעולם הבא על מעשהו, אך יטרח וישתדל בהודאה לטובות הבורא התמידות עליו, לא לתקות גמול עתיד, שיתחייב לו במעשהו. אך יבטח על האלהים בו אחר ההשתדלות לפרע הודאת הבורא על גדל טובתו עליו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות א, א): "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם".

והיה אחד מן החסידים אומר: לא יגיע האדם אל גמול העולם הבא במעשהו, אם מדקדקים עמו בחשבון במה שהוא חייב לאלהים על טובותיו עליו, אבל בחסד האלהים עליו, על פן אל תבטחו במעשיכם. ואמר דוד בזה (תהלים סב, ג): "ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו".

אבל פרוש החלק השביעי, והוא בחסד האלהים על בחיריו וסגלתו בעולם הבא ברב הטובות אשר לא נוכל לספרן, אפני ישר הבטחון על האלהים בו, שיתעסק בסבות

המגיעות אותו אל מדרגות החסידים הראויים לזה מאת האלהים יתברך בחסדו. והוא, שינהג במדות אנשי הפרישות המואסים בעולם הזה, ולהוציא אהבתו ובחירתו מלבבו, וימיר זה באהבת הבורא יתברך, ולהמסר אליו, ולהשתעשע בו, ולהשתומם מהעולם ויושביו, ויתנהג במנהגי הנביאים והחסידים, ויהיה לבו בטוח באלהים שיתחסד עמו כמו שהתחסד עמם בעולם הבא. אבל מי שיבטח על האלהים שיזכה לזה מבלי מצויע מעשה, הוא הפסיל והפתה, והוא דומה למי שנאמר עליהם (סוטה כב, א): "עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפיניהם".

ומסימני אנשי המעלה הגדולה הזאת, שיורו עבדי הבורא אל עבודת הבורא, והסבל בעת הנסיון והצרה, ושיקל בעיניהם כל דבר אצל קיום מצות הבורא יתברך, כמו שידעת מן הענין והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב, א), וענין חניניה מישאל ועזריה כבשן האש (דניאל ג, א), ודניאל בגב האריות (דניאל ו, א), ועשרה הרוגי מלכות.

ומי שבחר במות בעבודת הבורא מן החיים בהמרותו, והריש מן העשר, והחלי מן הבריאות, והצרה מן השלום, ונמסר לדין הבורא ורצה בגזרתו, ראוי הוא לחסד הבורא עליו בנעם העולם הבא, אשר אמר עליו הכתוב (משלי ח, כא): "להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא", ואמר (ישעיה טו, א): "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחפה לו", ואמר (תהלים לא, ט): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך".

פרק חמישי

אבל ההפרש שבין הבוטח על האלהים וזולתו בענין התעסקו בסבות הטרף, אמר, כי הבוטח באלהים יבדל מזולת הבוטח עליו בשבעה ענינים.

אחד מהם, כי הבוטח באלהים רוצה בדינו בכל עניניו, ומודה לו על הטובה ועל הרעה, כמו שאמר (איוב א, כא): "וי נתן וי לקח יהי שם יי מברך", וכמו שכתוב (תהלים קא, א): "חסד ומשפט אשירה", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות ט, א): "אם חסד אשירה ואם משפט אשירה", ואמרו (ברכות נד, א): "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה". ואשר איננו בוטח באלהים מתהלל על הטובה, כמו שנאמר (תהלים י, א): "כי הלל רשע על תצאות נפשו ובוצע ברך נאץ יי", ומתקצף באלהים על הרע, כמו שנאמר (ישעיה ח, כא): "והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה".

והשני, כי הבוטח באלהים נפשו במנוחה ולבו שלו מצד הגזרות, לדעתו כי הבורא ינהיג לטובתו בעולמו ואחריתו, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים סב, ו): "אף לאלהים דמי נפשי כי ממנו תקותי". ואשר איננו בוטח באלהים הוא בצער תדיר ודאגה ארכה ואבל ועצב, לא מושוו ממונו בטובה וברעה. בטובה, מפני מעוט רצותו במצבו, ושאיפתו להוסיף ולהרבות ולכנס. וברעה, מפני שהוא קץ בה, והיא כנגד תאותו וטבעו ומדותיו. וכן אמר החכם (משלי טו, ט): "כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד".

והשלישי, כי הבוטח באלהים, ואם יתעסק בסבות, לא יסמוך בלבו עליהן, ולא יקנה מהן תועלת ולא נזק, מבלי רצון האל, אף מתעסק בהן לבחור בעבודת הבורא אשר צוה להתעסק בעולם לישבו ולזינו. ואם תגיעהו תועלת או ידחה בהן הנזק, יודה האלהים לבדו על זה, ולא יוסיף בהן אהבה וחבה יתרה, ולא תנוח נפשו עליהן יותר, אף יחזק בטחונו באלהים, ויסמוך לבו עליו מבלעדי הסבות. ואם לא יועילוהו הסבות, ידע כי יבואהו טרפו כשירצה יי, מאיזה ענין שירצה, ולא ימאס בהן בעבור זה, ולא יניח להתעסק בהן לעבודת הבורא.

וְאֲשֶׁר אֵינָנוּ בּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, מִתְעַסֵּק בְּסִבּוֹת לְבַטְחוֹנוֹ עֲלֵיהֶן שֶׁהֵן מוֹעִילוֹת אוֹתוֹ וְדוֹחוֹת הַנֶּזֶק מֵעֲלָיו. וְאִם הֵן מוֹעִילוֹת אוֹתוֹ, יִשְׁבַּח אוֹתָן, וְיִשְׁבַּח הַשְּׁתַדְּלוֹתוֹ בָּהֶן, וְיִבְחַר אוֹתָן, וְלֹא יִפְנֶה אֶל זוֹלָתָן. וְאִם אֵינָן מוֹעִילוֹת לוֹ, יִנַּיֵּחַ אוֹתָן וְיִמְאָסֶן, וְיִשׁוּב חֶפְצוֹ מֵהֶן, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַפְּתוּב (חֲבִקוּק א, טו): "עַל כֵּן יִזְבַּח לְחַרְמוֹ וְיִקְטֹר לְמִכְמֹרְתוֹ".

וְהַרְבִּיעִי, כִּי הַבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, כְּשִׁינִיָּתֵר לוֹ דָּבָר עַל מְזוֹנוֹ יוֹצִיאֵנוּ בְּמָה שְׂמִפִּיק רְצוֹן הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ בְּנִדְיָבוֹת נִפְשׁוֹ וְטוֹב לְבָבוֹ, כְּמוֹ שְׁפָתוֹב (דְּבָרֵי הַיָּמִים א כט, יד): "כִּי מִמֶּךָ הִפֵּל וּמִיָּדְךָ נִתְּנוּ לָךְ". וְמִי שְׂאֵינָנוּ בּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, אֵינָנוּ רוֹאֵה הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ דִּי פִרְנִסְתּוֹ וְסִפּוֹק צָרְכּוֹ, וְהוּא חָס עַל מְמוֹנוֹ מֵהַשְּׁלִים חוֹבוֹת הַבּוֹרָא וְחוֹבוֹת בְּנֵי אָדָם מִמֶּנּוּ, וְאֵינָנוּ מְרַגֵּשׁ בּוֹ עַד שְׂיֵאבֵד מִמֶּנּוּ מְמוֹנוֹ וְיִשְׁאַר זוֹלָתוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַחֲכָם (מִשְׁלֵי יא, כד): "יֵשׁ מִפְּזָר וְנוֹסֵף עוֹד וְחֹשֶׁף מִיִּשָׁר אֶף לְמַחְסוֹר".

וְהַחֲמִישִׁי, כִּי הַבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים הוּא מִתְעַסֵּק בְּסִבּוֹת הָעוֹלָם לְהַכִּין צִידָה לְאַחֲרִיתוֹ וְסִפּוֹק לְבֵית מוֹעֵדוֹ, וְמֵה שְׂיִתְבָּרַר לוֹ בּוֹ הַצֵּלָת תּוֹרָתוֹ וְעוֹלָמוֹ, מִתְעַסֵּק בּוֹ, וְמֵה שְׂיִהְיֶה בּוֹ שׁוֹם הַפֶּסֶד בְּתוֹרָתוֹ אוֹ מִבִּיא לְהַמְרוֹת הַבּוֹרָא, אֵינָנוּ מִתְעַסֵּק בּוֹ, שְׁלֹא יִבִּיא לְעַצְמוֹ מִדּוּהַ תַּחַת הָאָרוֹכָה. וְמִי שְׂאֵינָנוּ בּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, בּוֹטְחִים עַל הַסִּבּוֹת, וְתַנּוּחַ דַּעְתּוֹ עֲלֵיהֶן, וְלֹא יִרְחַק מִדְּבַר מֵהֶן, וְיִתְעַסֵּק בְּמִשְׁבַּח וּבְמִגְנָה מֵהֶן, וְלֹא יִחְשַׁב בְּאַחֲרִית עֵינָיו, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַחֲכָם בָּהֶן (מִשְׁלֵי ד, טו): "חֲכָם יִרָא וְסָר מֵרַע".

וְהַשְּׁשִׁי, כִּי הַבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים הוּא אֶהוּב לְכָל כְּתוֹת בְּנֵי אָדָם, וְדַעְתָּם נוֹחָה עֲלָיו, מִפְּנֵי שֶׁהֵם בְּטוֹחִים מֵהַזְּקָתוֹ, וְלִבָּם שְׁלָם מִחֲמַתּוֹ, וְלֹא יִפְחָדוּ מִמֶּנּוּ עַל נְשִׂיהֶם וְעַל מְמוֹנָם. וְהוּא גַם כֵּן בְּטוֹחַ מֵהֶם, מִפְּנֵי שְׂיִוִּדַע שְׂתוֹעֵלְתוֹ וְנִזְקוֹ אֵינָם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִּיכְלָתוֹ, וְעַל כֵּן אֵינָנוּ מִפְּחַד מֵהַזְּקָתָם, כְּאֲשֶׁר אֵינָנוּ מִקְוֶה הַנְּאֻתָם. וְכִשְׁהוּא בְּטוֹחַ מֵהֶם וְהֵם בְּטוֹחִים מִמֶּנּוּ, יִאָּהֵבם וְיִאָּהֲבוּהוּ, כְּמוֹ שְׁפָתוֹב (תְּהִלִּים לב, ט): "וְהַבּוֹטְחִים בֵּי חֶסֶד יִסּוּבְּבָנוּ".

וְמִי שְׂאֵינָנוּ בּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים אֵין לוֹ אוֹהֵב, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בְּכָל עֵת חוֹמֵד אוֹתָם וּמִקְנֵא בָּם, וְחוֹשֵׁב כָּל טוֹבָה שְׂתִגִּיעַ אֲלֵיהֶם, סָרָה מִמֶּנּוּ, וְשִׁטְרָפִיהֶם לְקוֹחִים מִטְרָפוֹ, וְכָל מָה שְׂנִמְנַע מִמֶּנּוּ מִתְאַוּוֹתָיו הוּא בְּעֵבוֹרָם, וּבִיָּדָם לְהִגְעִי עַל תְּאַוּוֹתָיו. וְאִם תְּבוֹאָהוּ רָעָה אוֹ פֶּגַע בְּמִמּוֹנוֹ וּבְנִיּוֹ, יִחְשַׁב כִּי הוּא מֵאֲתָם, וְשִׁבְיָדָם לְהַעֲבִיר הַנֶּזֶק וְלְדַחוֹת הָרָעָה מֵעֲלָיו. וְכִיּוֹן שְׂקִדְמוֹ אֵלָה הַהַקְדָּמוֹת בְּנִפְשׁוֹ, יְבוֹא בְּעֵבוֹר זֶה לְמֵאֵס אוֹתָם, וּלְדַבֵּר בָּהֶם, וּלְקַלְלֵם, וּלְשַׁנֵּא אוֹתָם, וְהוּא הַנִּמְאָס בְּשֵׁנֵי הָעוֹלָמִים, וְהַמְּגָנָה בְּשֵׁנֵי הַמַּעֲוִנִּים, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַפְּתוּב (מִשְׁלֵי יז, ט): "עַקֵּשׁ לֵב לֹא יִמְצָא טוֹב".

וְהַשְּׁבִיעִי, כִּי הַבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים לֹא יִאָּבֵל בְּהִמְנַע בְּקִשָּׁה וְלֹא בְּהַפְקֵד אֶהוּב, וְלֹא יִאָּצֵר הַנִּמְצָא, וְאֵינָנוּ חוֹשֵׁשׁ לְיוֹתֵר מִטְרָף יוֹמוֹ, כִּי לֹא יַעֲלֶה עַל לְבוֹ מָה יִהְיֶה לְמַחֲרָתוֹ, מִפְּנֵי שְׂאֵינָנוּ יוֹדַע עֵת בּוֹא קֶצֶוֹ, וּבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים לְהַאֲרִיךְ לוֹ בּוֹ, וְלַהֲזַמִּין טְרָפוֹ וּמְזוֹנוֹ בּוֹ. וְאֵינָנוּ שְׂמִיחַ בְּעֵתִיד וְלֹא יִאָּבֵל לוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַפְּתוּב (מִשְׁלֵי כז, א): "אֵל תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא תִדַע מָה יִלְד יוֹם", וְאָמַר בֶּן סִירָא (סְנֵהֲדָרוֹן ק, ב): "אֵל תִּצַּר צִרְת מָחָר כִּי לֹא תִדַע מָה יִלְד יוֹם, שְׂמֵא לְמָחָר אֵינָנוּ וְנִמְצָא מִצְטַעַר עַל עוֹלָם שְׂאֵינָנוּ שְׁלוֹ". אֲבָל דְּאֵגְתוֹ וְאָבְלוֹ עַל מָה שֶׁהוּא מִקְצָר בּוֹ מִחוֹבוֹת הַבּוֹרָא, וּמִשְׁתַּדֵּל לְפָרַע מָה שְׂיִוִּכַל לְפָרַע מֵהֶן בְּנִרְאָהוּ וּבְנִסְתָּרוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא חוֹשֵׁב בְּמִיתָתוֹ וּבּוֹא יוֹם הָאֲסִיפָה. וּפְחָדוֹ שְׂיִבּוֹאָהוּ הַמָּוֶת פְּתָאם יוֹסִיף לוֹ הַשְּׁתַדְּלוֹת וְזִרְיּוֹת לְהַכִּין צִידָה לְאַחֲרִיתוֹ, וְלֹא יִרְגִישׁ עַל מָה שְׂיִזְמִין לְעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא מָה שְׁאָמְרוּ (אֲבוֹת ב, ט): "שׁוֹב יוֹם אֶחָד לְפָנָי מִיִּתְדָךְ", וּפְרָשׁוֹ בּוֹ (שְׁבַת קג, א): "יִשׁוּב הַיּוֹם, שְׂמֵא יְמוֹת לְמָחָר, וְנִמְצָא כָּל יְמָיו בְּתִשׁוּבָה, כְּדִכְתִּיב (קֹהֶלֶת ט, ח): "בְּכָל עֵת יִהְיֶה בְּגִדְךָ לְבָנִים".

וְאֲשֶׁר אֵינָנוּ בּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, יִרְבֶּה אָבְלוֹ לְהַתְמַדָּת פְּגַעֵי הָעוֹלָם עֲלָיו, וְיִפְקֵד אוֹהֲבָיו, וְיִמְנַעוּ

מִמָּוָה בְּקִשׁוֹתָיו, וְיִזְמִין מֵהוֹן הָעוֹלָם הַרְבֵּה, כְּאֵלֹה בְּטַח מִן הַחֲלִיפָה וְסָרָה מֵעֲלִיו אִימַת הַפְּנוּת, כְּאֵלֹה יָמִיו לֹא יִתְמֹו וְחַיִּיו לֹא יִכְלוּ, אֵינְנוּ זֹכֵר אַחֲרֵיתוֹ וּמִתְעַסֵּק בְּעוֹלָמוֹ, אֵינְנוּ מַעֲיִן בְּעֵינָיו תּוֹרָתוֹ וְצִדְקָתוֹ וּבֵית מוֹעֵדוֹ. וְהִיָּה בְּטַחוֹנוֹ בְּאַרְיִכוֹת יָמָיו בְּעוֹלָם סִבָּה לְאַרְךָ תְּאַוְתּוֹ בְּעֵינָיו, וְסִבָּה לְקֶצֶר תְּאַוְתּוֹ בְּעֵינָיו אַחֲרֵיתוֹ.

וְכֹאשֶׁר יוֹכִיחֵנוּ מוֹכִיחַ, וְיִוְרְנוּ מוֹרָה, וְיֹאמְרוּ לוֹ: עַד מָתִי אַתָּה מִתְעַלֵּם מִחֲשָׁב בְּצִדְקָתְךָ וְעֵינָיו בֵּית מוֹעֵדֶךָ? יֹאמְרוּ: עַד שִׁיְהִיָּה לִי דִי פְּרִנְסָתִי וְסִפּוּקִי וְלִכְלֹל אֶשֶׁר אֶתִּי מֵאִשָּׁה וּבְנִים עַד סוֹף יָמֵינוּ, תְּנוּחַ נְפִשִׁי מִדְּאָגוֹת הָעוֹלָם, וְאַפְנֶה לְפָרַע חוֹבוֹתַי לְבוֹרָא, וְאַחֲשֵׁב בְּסִבּוֹת הַצִּדְקָה לְיוֹם הַמוֹעֵד.

פָּרֶק שְׁשִׁי

וְרֵאִיתִי לְהִרְאוֹת פְּנֵי סְכּוּלֹתַם וְטַעוֹתַם בְּדַעַת הַזֹּאת בְּשִׁבְעָה עֲנִינִים, אֲגַלֶּה בָּהֶם גְּדֹל טַעוֹתַם, וְאִם יֹאֲרִכּוּ דְבָרֵינוּ, בְּעֵבֹר שִׁישׁ בְּזָה מִן הַבִּיּוֹשׁ וְהַתּוֹכַחַת לְבַעֲלֵי הַדַּעָה הַזֹּאת, וְהֵם כַּת בַּעֲלֵי הַמִּשְׁכּוֹנוֹת, עֲנִינִם בְּזָה כְּעֵינָן הַסּוֹחֵר שֶׁהוּא מוֹכֵר בְּאַשְׁרָאִי לְמִי שֶׁאֵינּוּ מְאֲמִינוּ, וְיִמְשַׁכְּנֵהוּ בַּעַת הַמְּכָר, מִפְּנֵי יִרְאָתוֹ מִמַּעֲוֹט אֲמוֹנָתוֹ, וְשִׁלָּא תִמְצָא יָדוֹ לְפָרַעוֹ.

וְהִרְאִישׁוּן מֵאַפְנֵי הַתְּשׁוּבָה עֲלָיו, שֶׁנֹּאמַר לוֹ: אַתָּה הָאִישׁ הַמְּסַתְּפֵק בְּגִזְרַת הַבוֹרָא, וְשֶׁאֵינְנוּ מְאֲמִין בְּגִדְל עֲצָמָתוֹ, אֶשֶׁר חֲשָׁף אֹר שְׁכָלוֹ וְכָבֵה נֵר תְּבוּנָתוֹ בְּגִבְר אֶפְלַת תְּאַוְתּוֹ עֲלָיו, הַטּוֹב לָךְ לְבַקֵּשׁ מִשְׁכּוֹן וְלִקְחָתוֹ אֲלָא מִרְעַף וְחִבְרָה, אֶשֶׁר אֵין לוֹ רְשׁוּת עֲלֶיךָ וְלֹא מִצְוָתוֹ עוֹבְרַת עֲלֶיךָ. אֲבָל הַשְּׁכִיר כִּשְׁהוּא מִשְׁתַּכֵּר אֲצֵל בְּנֵי אָדָם, אֵין טוֹב לְמִשְׁכּוֹן שׁוֹכְרוֹ בְּשִׁכְרוֹ קִדָּם עֲבוֹדָתוֹ, וְכָל שְׁכֵן הָעֶבֶד שֶׁלֹּא יִמְשַׁכֵּן אֲדוֹנָיו קִדָּם עֲבוֹדָתוֹ לוֹ בְּפְרִנְסָתוֹ, קָל וְחֵמֵר הַנוֹצֵר, שֶׁלֹּא יִמְשַׁכֵּן יוֹצְרוֹ קִדָּם עֲבוֹדָתוֹ לוֹ.

וּמִן הַתְּמָה, כִּי עֲבוֹדַת הָעֶבֶד לְאֲדוֹנָיו עַל מְנַת שִׁיפְרַע לוֹ שְׁכָרוֹ אַחַר עֲבוֹדָתוֹ גְּנָאִי הוּא, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ (אֲבוֹת א. ג.): "אֵל תְּהִי כְּעֶבְדִּים הַמְּשַׁמְשִׁים אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס אֲלָא הוּוּ כְּעֶבְדִּים הַמְּשַׁמְשִׁים אֶת הָרֵב שֶׁלֹּא עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס", כֹּל שְׁכֵן שִׁיעֵז פְּנָיו לְבַקֵּשׁ מִשְׁכּוֹן בְּפְרִנְסָתוֹ קִדָּם עֲבוֹדָתוֹ. וּבְדוֹמָה לָזֶה אָמַר הַפְּתוּב (דְּבָרִים ל. ב.): "הֲלֵי תִגְמְלוּ זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חָכָם".

וְהַשְּׁנִי, שְׁכָל הַמְּקַבֵּל מִשְׁכּוֹן מִחֲבָרוֹ יֵשׁ לוֹ קִצְבָה וְלְבַקֵּשׁתוֹ תְּכַלֶּה, אִךְ בַּעַל הַדַּעַת הַזֹּאת אֵין קִץ לְבַקֵּשׁתוֹ, כִּי אֵינּוּ יוֹדַע מָה יְסַפִּיק לְפְרִנְסָתוֹ וּפְרִנְסַת אֲנִשֵׁי בֵּיתוֹ מִמְזוֹן וּמוֹתָרִים עַד יוֹם מוֹתָם. וְאֵלֹה הִיָּה לוֹ מְמוֹן כְּפִלִי כְּפִלִּים מִמָּה שִׁיְסַפִּיק לוֹ, לֹא תְנוּחַ נְפִשׁוֹ, מִפְּנֵי שֶׁקָּצַם נַעֲלָם וּמִדַּת יְמִיָּה אֵינָה יְדוּעָה, וְהוּא סְכָל בְּמָה שֶׁבִקֵּשׁ, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ תְּכִלִּית אֲצֵלוֹ וְלֹא שְׁעוֹר.

וְהַשְּׁלִישִׁי, שֶׁהַמְּשַׁכֵּן אֶת חֲבָרוֹ, אֵינְנוּ מִמְשַׁכֵּן אוֹתוֹ אֲלָא אִם לֹא קִדָּם לוֹ חוֹב שֶׁהוּא חִיָּב בוֹ, וְאֵינּוּ מִשָּׂה בּוֹ מִשְׁאֵת מְאוּמָה, וְהִדִּין עִמוֹ. אֲבָל אִם קִדְמוֹ לְחֲבָרוֹ עֲלָיו חוֹבוֹת שֶׁהוּא חִיָּב בָּהֶם, וְיָדַע שִׁישׁ לוֹ עֲלָיו חוֹבוֹת רְאוּיִים, אֵין לוֹ לְבַקֵּשׁ מִמְנוֹ מִשְׁכּוֹן בְּשׁוּם פְּנִים, וְלֹא יְהִיָּה רְאוּי לְקַחְתּוֹ מִמְנוֹ, אֲפֵלוֹ אִם יִתְנַדֵּב בּוֹ הַמְּשַׁכֵּן.

כֹּל שְׁכֵן הַבוֹרָא, שִׁישׁ לוֹ עַל הָאָדָם מִן הַחוֹבוֹת הָרְאוּיִים מָה שֶׁאֵלֹה הִיָּה מְקַבְּצִים מֵעֲשֵׂי כֹל בְּנֵי אָדָם בְּכָל יְמוֹת הָעוֹלָם לְאִישׁ אֶחָד מֵהֶם, לֹא הִיָּה מְסַפִּיק הַכֹּל לְגַמֵּל טוֹבָה אַחַת מִטּוֹבוֹת הַבוֹרָא עֲלָיו.

וְאִיךָ לֹא יִתְבַּיֵּשׁ זֶה הָעֵז פְּנִים לְבַקֵּשׁ מִן הַבוֹרָא שִׁיְקַדֵּים טוֹבוֹת גְּדוֹלוֹת עַל מָה שֶׁקִּדָּם לוֹ אֲצֵלוֹ, וְיִכְבַּד הַחוֹב עֲלָיו, וְשִׁמָּא לֹא יִשְׁלַם לוֹ מָה שֶׁנִּדְרָ לוֹ מִן הָעֲבוֹדָה בְּעֵבֹר כְּלוֹת יָמָיו וּבוֹא קִצּוֹ.

והיה אחד מן החסידים אומר לבני אדם: בני אדם! היתכן שיתבע אתכם הבורא בחובות מחרת ביום הזה, וכן במה שאתם חייבים אחריו בשנה ושנים? אמרו לו: היאך יתכן שנהיה נתבעים בחובות הימים שאין אנו יודעים אם נחיה עד שנגיע אליהם, ויחייבנו בהם. אבל אנו חייבים עבודה ידועה בזמן ידוע, וכאשר נגיע לזמן, נתחייב בעבודה.

אמר להם: וכן ערב לכם הבורא יתברך לכל זמן ידוע טרף ידוע, ועליכם בו עבודה קבועה, וכאשר איננו תובע אתכם בעבודה קדם עתה, כן ראוי שיהיה בפניכם בשעת תמנע אתכם מלבקש טרף שלא הגיע עתו. ומדוע אני רואה אתכם מבקשים ממנו טרפי שנים באות, אינכם יודעים אם יגיעו אליהם, ותבקשו להקדים לכם טרף מי שלא נברא עדין מאשה ובנים. ולא יספיק לכם המזון לבדו, אלא שאתם מקדימים המזון ומותריו לזמנים שאינם ידועים ולא ערובים לכם. ולא די לכם שאינכם מקדימים לו עבודה לזמן עתיד, אלא שאינכם מחשבים עם נפשותיכם במה שהתעלמתם מן העבודה במה שעברו מן הימים, אשר לא התעלם מהשלים לכם טרפם גם.

והרביעי, כי הממשכן את חברו הוא ממשכן אותו לאחת משלש עלות: אחת מהן, שמא יעני ולא תשיג ידו. והשנית, שמא יקפץ ידו על מה שיש אצלו ולא יוכל להפרע ממנו. והשלישית, מפני שהוא ירא, שמא ימות או שלא ימצאהו. והמשכון רפואת המדויים האלה בין בני אדם. ואלו היו בטוחים בני אדם קצתם בקצתם מאלה השלש מדות, יותר הוא גנאי להם למשכן מבלי ספק. והבורא יתברך אשר לא יאותו לו אלו המדות, יותר הוא גנאי גדול ומפלא שמשכנו אותו, וכבר אמר הכתוב (חגי ב, ח): "לי הכסף ולי הזהב", ואמר (דברי הימים א כט, א): "והעשר והכבוד מלפניך".

והחמישי, כי הממשכן את חברו תנוח נפשו במשכון, מפני שהוא מקנה להפרע ממנו ולהנות בו או בתמורתו. אבל מי שיחשב כי כאשר יקדים לו הבורא די שפקו, תנוח נפשו מצד העולם, טענתו שקר, מפני שאיננו בטוח בהשאר המזון אצלו, שאפשר שיקרהו פגע מן הפגעים המבדילים בינו לבניו, כמו שאמר הכתוב (ירמיה יז, יא): "בחצי ימיו יעזבנו". ומה שטענו ממנוחת נפשם בהגיעם אל חפצם מהו העולם, קזב וסכלות מהם בבקשותם, כי אפשר שיהיה סבה חזקה לטרדת לבם ולצער נפשם, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, ז): "מרבה נכסים מרבה דאגה".

והששי, כי המקבל משכון מחברו, אלו היה ברור לו שיפרעהו קדם זמנו, ויגמלהו תחת המתנתו כפל מה שיש לו אצלו, לחסד עליו, לא היה ממשכן אותו בשום פנים. והבורא יתברך, אשר ידענו מנהגו הטוב עמנו, וטובו הגדול עלינו, חדשים גם ישנים, ושהוא גומל על מעשה הצדקה והעבודה במה שאינו עולה בדעת, כל שכן שישפר, כמו שכתוב (ישעיה א, טו): "עין לא ראתה אלהים וזולתך יעשה למחפה לו", יותר הוא גנאי גדול שנמשכן אותו.

והשביעי, כי הממשכן את חברו, אינו ממשכנו אלא אחר שהוא יכול למלאת מה שממשכנו בעבורו מהו העולם, אבל הממשכן הבורא יתברך בהקדמת הטובות אליו, אין לו יכלת לשלם העבודה עליהן, ולא מבטח לפרע מה שיש עליו מן החובות הישנות, כל שכן החדשות, שהאדם הצדיק איננו פורע חובות טובות האלהים עליו אלא בעזר האלהים לו, כמו שאמר אחד מן החסידים בתשבחותיו: ואף המשכיל היודע אותך, לא במעשהו יתהלל, כי אם בשמך וברחמך, אשר הכינות את לבבו לדעת אותך, כי כך יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל לאמר (תהלים מד, ט): "באלהים הללנו כל היום ושמך לעולם נודה סלה".

פרק שביעי

וכיון שהשלמנו בשער הזה מה שהיה ראוי לו מן הדברים כפי השגתנו, ראוי לנו עתה לבאר מפסידיו הבטחון באלהים. ואמר, כי מפסידיו שלשת השערים הקודמים בספר הזה כלם מפסידים הבטחון.

ומפסידיו עוד: הסכלות בענין הבורא ובמדותיו הטובות, כי מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו, והגנתו עליהם, והשגחתו ומשלו בהם, ושהם קשורים באסוריו, לא ינוח לבו ולא יסמוך עליו.

ומהם, סכלותו במצות הבורא יתברך, רצוני לומר תורתו, אשר הזהיר בה לסמוך עליו ולבטח בו, כמו שאמר (מלאכי ג, ט): "ובחנוני נא בזאת", ואמר (ישעיה כו, ד): "בטחו בני עדי עד". ומהם, נטותו אל הסבות הקרובות אשר הוא רואה אותן, ולא ידע, כי העלות, כל אשר תקרבנה מהמעולה, תמעט יכלתם להועיל למעולה ולהזיקו. וכל אשר תרחקנה, יהיה כח יכלתם להועילו ולהזיקו יותר חזק ונראה.

כמו המלך, כשהוא רוצה לענות אחד מעבדיו, מצוה משנהו לעשות, והמשנה מצוה השור, והשור מצוה השוטר, והשוטר מצוה לסרדיוט, והסרדיוט מצוה הנוגשים, והנוגשים מקימים המעשה בכלים מוכנים לו. ואשר יכלתו מעוטה מקלם להקל מצערו ולהוסיף עליו, הם הפלים, מפני שאין להם חפץ, והנוגשים יותר יכולים מהפלים, וכן הסרדיוט יותר מהנוגשים, והשוטר יותר מהסרדיוט, והשור יותר מן השוטר, והמשנה יותר מהשור, והמלך יותר מקלם, מפני שאם ירצה ימחל לו.

וכבר נראה לך, כי חלישות העלות וחזקתם להועיל למעולה תהיינה כפי קרבתם ורחקם ממנו. והבורא יתעלה, אשר הוא תכלית העלות ברחק מן המעוללים, ראוי לבטח בו ולסמוך עליו לחזק יכלתו על תועלתם ונזקם, כאשר קדמנו מן הדברים.

ויכללו של דבר בענין הבטחון, כי יתרון הבטחון מהבוטחים באלהים, כפי יתרון ידיעתם אותו, ואמונתם בהגנתו עליהם, ורב השגחתו על טובתם.

והנה הילך בתחלת ענינו בוטח על שדי אמו, כמו שנאמר (תהלים כב, ט): "מבטיחי על שדי אמי". וכאשר תחזק הכרתו, משיב בטחונו על אמו, לרב השגחתה עליו, כמו שנאמר (תהלים קלא, ט): "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי". וכשתחזק הכרתו עוד, ורואה, כי הנהגת אמו אל אביו, משיב בטחונו אליו למעלת הגנתו עליו. וכאשר יחזק גופו, ותתכן לו תחבולה במחיתו במלאכה או סחורה והדומה להם, משיב בטחונו אל כחו ותחבולתו, מפני סכלותו בכל אשר קדם בטובת הנהגת אלהים.

ואמרו על אחד מן החסידים, שהיה לו שכן סופר מהיר, והיה מתפרנס משכר ספרותו. אמר לו יום אחד: היאך ענייך? אמר לו: בטוב, בעוד ידי שלמה. ולערב היום הוא נגדעה דו, ולא כתב בה שאר ימיו, והיה זה ענשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו.

ואם יתכן לו טרפו על ידי זולתו מן הבריות, ישיב בטחונו אליהם ותנוח נפשו עליהם. וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בעניינים שאין לו יכלת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירדית הגשמים על הזריעה, והליכת הים, והליכת המדברות מאין מים, ובבוא שטף, ובנפל הדבר בחיים, והדומה לזה מן העניינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה בשום פנים, כמו שנאמר (ירמיה ב, כז): "ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו".

ואם תחזק הכרתו באלהים עוד, יבטח בו גם כן במה שיתכן לו בו קצת תחבולה, כמו

הבאת הטרף בסבות המסכנות והמלאכות המיגעות את הגופים, וניחון לבטחוננו באלהים שיטריפהו במה שיהיה קל להתעסק בו יותר מהן. ואם תחזק הכרתו באלהים יותר, ישיב בטחוננו אליו בכל הסבות, הקשה מהן והקלה, ויכון בהתעסקו בהן לעבודת האלהים ולשמור מצותיו.

וכאשר תחזק הכרתו יותר מזה בחמלת הבורא על ברואיו, ירצה במה שיהיה מוגזרת האלהים לו בלבד ובטחוננו, ובנראהו ובנסתרו, וישמח בכל אשר עשה לו האלהים ממנות וחיים, וריש ועשר, ובריאות וחלי, לא יכסף לזולת מה שבחר לו האלהים, ולא ירצה אלא מה שרצה לו, ונמסר אל האלהים, ומשליך נפשו וגופו אל דינו. ולא יגביר ענין על ענין, ולא יבחר זולת מה שהוא בו מעניני עולמו, כמו שאמר אחד מן הבוטחים: לא השפמתי מעולם בענין והתאויתי לזולתו.

וכאשר תחזק הכרתו באלהים יותר מזה, וידע הענין המכון אליו בבריאתו ויציאתו אל העולם הזה הפלה, ויכיר מעלת העולם האחר הקים, ימאס בעולם הזה ובסבותיו, וימסר במחשבתו ובנפשו וגופו אל האלהים יתברך, וישתעשע בזכרו בבדידות, וישתומם מבילתי המחשבה בגדלתו. ואם יהיה במקלות, לא יתאנה כי אם לרצונו, ולא יכסף כי אם לפגיעתו, ותטרידהו שמחתו באהבתו, משמחת אנשי העולם בעולם, ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא. וזאת העליונה שבמדרגות הבוטחים מהנביאים וחסידים וסגלת האלהים הזפים, והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה כו, ח): "אף ארח משפטִיךָ יי קוינוך לשקוד ולזכרך תאות נפש", ואמר (תהלים מב, ג): "צמאה נפשי לאלהים לאל חי".

אלה עשר מדרגות הבטחון, אשר לא ימלט בוטח מאחת מהנה. ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות כנגד עשר מדרגות האלה, והן: מבטח, ומשען, ותקוה, ומחסה, ותוחלת, וחכוי, וסמיכה, ושבר, ומסעד, וכסל.

האלהים ישימנו מן הבוטחים עליו, הנמסרים לדינו בנראה ובנסתר, ברחמיו, אמן. **נשלם** שער הבטחון לאל אחרון וראשון.

